БОЛАЛАРГА БАХШИДА АСАРЛАР

Дилшод РАЖАБ

2019йилгиўзбекболаларшеъриятиҳосиликўзниқувонтирадиганбўлиқватўлиқлиги, салмоғи билан эътиборли бўлди. Бу йилда Ўзбекистон халқ шоирлари Пўлат Мўмин ва Анвар Обиджоннинг сайланма китоблари Чўлпон нашриётида "Ўзбек болалар адабиёти олтин фонди" рукнида чоп этилди. Яна Вали Аҳмаджоннинг "Дурдонаой – бир дона ой", Одил Абдураҳмоннинг "Шамол қандай яшайди", "Беланчак", Собир Олимжоннинг "Жавлонбекнинг шумликлари", Набижон Эрматнинг "99 тез айтиш ва топишмоқлар", Яҳё Тоғанинг "Қарчиғайнинг жияни", Нурилло Остоннинг "Соғлом болалар", Даврон Улуғмуродов ва Иззат Йўлдошевнинг "Китоб ўқиш одоби", Муҳайё Мирсаидованинг "Саломатлик алифбоси" ёш ижодкорлар Наима Анварова, Мўътабар Ҳасанова, Моҳидил Абдуллаеванинг ҳаммуаллифликдаги тўпламлари, Шаҳина Абдуллаеванинг "Орзу йўли" каби китоблари турли нашриётларда нашр қилинди. Шунингдек, катталар ижодкори бўлган таниқли адиблар Зулфия Мўминованинг "Болаларга китоб беринг", Зикрилла Неъматнинг "Марду майдонлар юрти" каби болажонларга мўлжалланган китоблари ҳам кичикларга каттакон совға бўлди.

Устоз адиблар Пўлат Мўмин ва Анвар Обиджоннинг "Олтин фонд" рукнидаги китоблари, уларга кирган шеър, эртак, сценарийлар шубҳасиз ўзбек болалар адабиётининг нодир ва ёрқин саҳифалари ҳисобланади. Хусусан, Анвар Обиджон ўзбек болалар шеъриятига янги оҳанг, фавқулод топилма образлар, оҳорли тасвир усули ва воситаларини олиб кирган новатор яъни кашфиётчи ижодкор сифатида эътироф этилган. Ушбу сайланмада шоирнинг ана шундай ноёб ижод намуналари жой олган бўлиб, улар кўп бора таҳлил-тадқиқ этилган. Энди 2019 йилги янги китоблар сирасига кирувчи отахон шоирлар Одил Абдураҳмон, Вали Ахмаджон, Собир Олимжонларнинг юқорида тилга олганимиз тўпламлари шонли тарихимиз, улуғ аллома боболар, бебаҳо қадриятларимиз, обод юртда озод ва бахтиёр яшаётган ёш авлоднинг ғурури-ю сурури, осмон бўйи бахту қувончлари, орзу интилишлари баралла жўр овозларда куйланади.

Собир Олимжоннинг бошқа турли мавзудаги шеърларида болалик оламининг ёрқин лавҳалари берилган. Хусусан, "Жавлонбекнинг шумликлари" туркумидаги қаҳрамоннинг шумлик-шўхликлари "шум боланинг" баъзи қилиқларини эслатади. Қаҳрамон дилозор эмас, беозор шумлиги билан китобхонда илиқ кайфият уйғотади. Фақат баъзи шеърлар жиддий сайқалланиб, қайта ишланса, лирик қаҳрамон қиёфаси янада ёрқинлик касб этар эди.

Дилшод РАЖАБ – 1964 йилда туғилган. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтининг (ҳозирги ТДПУ) ўзбек тили ва адабиёти факультетини тугатган. Унинг "Отамнинг боғи", "Дарё кўнгил", "Жилвон ўғлони", "Таниш товушлар", "Ўн ўртоқ", "Ҳамро полвон", "Поезднинг боласи" каби китоблари чоп этилган.

Одил Абдураҳмон ҳам болаларнинг ўзига хос ва мос табиатидан келиб чиқиб, уларнинг хатти-ҳаракати, ҳолатини чизади. Китобда хусусан, кичик мактаб ёшидаги болаларни завқлантирувчи шеърлар жой олган.

"Пўчоғи қолди" шеъридаги воқелик болажонларни яйратиб кулдириши шубҳасиз:

Кеча шошқалоқ Муқим
Ўчоққа солди тухум.
Бироз этмай "ПАҚ" этди,
Гўё бақа "ВАҚ" этди.
"Мазза" қилди ўчоғи
Унга қолди пўчоғи.

Вали Аҳмаджон кичик воқеликлардан фалсафий маънолар чиқариб, уларни ёш китобхон онгига осон ва равон етказишга ҳаракат қилади. "Кекса ўрик" шеърида ўрикнинг ҳосил бермай қўйиб, энди кесилиб, ўтин қилингани айтилар экан, шеър шундай хулосаланади:

Қора қозон қайнайди,
Бағрин тутиб оловга.
Хайрлашар чоғда ҳам,
Ҳисса қўшар паловга.

Бу ерда ўрик сўнгги нафасигача эзгуликка хизмат қиладиган фидойининг образи. Шоир шундай бўлиш керак деган ўгит-даъватни билвосита, ўрик образи орқали айтиб, кўрсатиб берган.

Яҳё Тоға ва Нурулло Остоннинг кўпгина шеърларида кичкинтойларга турли нарса ва ҳодисаларни, воқеаларни қизиқарли тарзда таништириш, уларнинг турфа жиҳати ва сифатини бадиий бўёқларда чизиш кузатилади. Яҳё Тоға шеърлари қисқа сатрли, тезкор ритм ва жарангдор, тўлиқ қофиялари билан "ялт-юлт" этган чироқ ёғдуларидай кичкинтойлар кўзларини қувнатиб, дилларига ёруғлик солади.

Нурулло Остонда қизиқарли, равон, ўқишли шеърлар кўп. Масалан:

Ғамхўр хўроз

Эринмайди юришдан,
Ҳамда барвақт туришдан.
Уйғотади саҳарни,
Очади тонг-дафтарни.
Бизни чорлаб ўқишга
Кетади дон чўқишга.

Шу тариқа айни шеърларда турли нарса-ҳодисаларга шоирона, образли таъриф-тавсиф берилар экан, атрофдаги оддий оламнинг бундай бадиий тасвири ва талқини ёш китобхоннинг завқ-ҳайратини ошириб, бадиий дидини тарбиялайди, шакллантириб боради. Бу худди нарса-ҳодисаларга ранг-баранг шишалар орқали боққанга ёки кино санъатида бўлганидек, уларни турли ракурслардан туриб кўрсатганга ўхшайди.

Шу ўринда топишмоқларда ҳам нарса-ҳодисаларнинг, воқеликнинг муайян бир сифат ва қирралари, моҳияти образли тарзда айтилиб, унинг асл номи яширин қолдирилишини эслаб ўтсак. Боиси, топишмоқ ва тезайтишлар бўйича деярли ихтисослашган қаламкаш Набижон Эрматнинг ўтган йилда "99 тезайтиш ва топишмоқлар" китобининг 7-китоби ҳам болажонларга армуғон этилди. Айтиш керакки, топишмоқ ва тезайтишлар нисбатан кам ижодкорлар ижодида учрайди. Бу камёб тур Набижон Эрмат ижодида бисёр. Юқоридаги китобда алфавит тартибида

ҳар бир ҳарфга тезайтишлар ёзилган ва 99 та топишмоқ образли тасвирларда берилган. Масалан:

Қўлини чўзиб ёнга,
Кўтарилар осмонга.
(Самолёт)

Беш оғайни ботирлар,
Кўп ишларга қодирлар.
(Бармоқлар)

Даврон Улуғмуродов ва Иззат Йўлдошевнинг "Китоб ўқиш одоби" китобида турли жонзотларнинг феъли, табиатидан келиб чиқиб, китобга бўлган муносабати қисқача изоҳланади. Масалан,

Бўри

Сўйлоқдир унинг тиши
Ёмондир қилган иши.
Йиртиб ташлаб китобни
Унутибди одобни.

Кирпи

Кирпи китоб ўқийди,
Ўзича шеър тўқийди.
"Минг тиканли чопоним,
Келинг, бўлинг меҳмоним".

Бўри одобсизлик қилиб, китобни йиртса, Кирпи уни ўқиб, шоир бўлган, ҳатто шеър ҳам тўқийди. Шу тариқа турли жонзотлар мисолида ўқувчи учун фойдали ва зарарли одатлар, ҳолатлар кўрсатилади. Бу ҳам яхши сабоқ, албатта.

Китоб ўқишга даъват, ёш авлодни илм-маърифатга чорлаш таниқли шоира Зулфия Мўминованинг "Болаларга китоб беринг!" китобидаги етакчи мавзулардан бири. Маълумки, муаллифнинг "Болага китоб беринг!" шеъри, хусусан, ўтган йили республикамизнинг юзлаб катта-кичик саҳналарида, турли маданий-маърифий тадбирларда жаранг берди. Бир пайтлар "Аёлга гул беринг!" деган қанотли иборани битган шоира энди "Болага китоб беринг!" деган ҳаётбахш хитоби билан катта-ю кичикни маънавий уйғоқлик ва огоҳликка чақирди, десак хато бўлмас.

Аслида оддийгина "болага китоб беринг" ёки "китоб бериш керак" деган хабар ё буйруқ гапни бадиий бўёқлар фонида ярқиратиб, порлатиб, катта пафос билан айтиш, бу шоирнинг маҳорати маҳсулидир. Ҳа, бир қарашда бу оддий сўзлар бирикмаси. Лекин шеърда уни айтиш учун жозибали бадиий замин, ҳиссий иқлим яратилган:

Осмонларда юрганлар,
Олтин қаср қурганлар,
Не берай деб турганлар,
Болага китоб беринг!

Халқона оҳанг, қатъий хитоб беихтиёр ўқувчини ўзига қаратиб олади. Шу тариқа осмоний мансабу мартабалар, олтин қасрлар, катта сарвату мол-давлат соҳибларига бундай матоҳларнинг баридан маърифат устунлиги, болага китоб бериш, яъни илму ҳикмат ўргатиш зарурлиги таъкидланади.

Тўпламдаги "Хўроз нега учмайди?" шеъри ҳам илм-маърифатнинг, дарс-сабоқнинг ҳаётда нақадар муҳим ўрин тутиши ҳақида. Анча фанлардан яхши ўқийдиган Хўроз бир куни дангасалик қилиб, дарсга бормайди. Қанотли дўстлари уни эрталаб мактабга боришга ундаса ҳам, кўнмасдан ухлашга берилади. Шу куни "учиш" дарси ўтилиб, барча дўстлари қанот қоқиб, парвоз қилади. Шу дарсга боролмаган Хўроз эса учолмайдиган бўлиб қолган экан. Бу эртакнамо шеърда катта ҳаётий ҳақиқат маҳорат билан сингдирилган. Шоира "ўқиш, илм олиш керак" ёки дарсларни қолдирманг, деб қуруқ яланғоч насиҳат қилмасдан, қизиқарли воқелик орқали дарснинг, илм олишнинг аҳамиятини, дангасалик, лоқайдликнинг қанчалик зарару зиёни борлигини кўрсатади.

Шундай қилиб, қиссадан
Чиққан ҳисса аёндир.
Дарсни бир кун қолдирган
Бир умр пушаймондир.

Ушбу тўпламдаги "Қурбақанинг совғаси", "Тулки шоир бўлмоқчи", "Лайлаклар", "Қўрқоқларга қувноқ қўлланма" каби шеърларда ботирликка ундаш, қўрқоқликни қоралаш, дўстлик ва тинчликни улуғлаш каби эзгу ғоялар ёркин образ ва деталлар орқали ўқувчига сингдирилади.

Умуман, "Болаларга китоб беринг!" китобига кирган аксар шеърлар ёш авлодни илм-маърифатли, мард, ботир, табиатсевар, ота-онага меҳрли, дўстга садоқатли ва она юртга муҳаббатли бўлишга чақиради, маънавий камолотига хизмат қилади. Айтиш мумкинки, шоира болалар тилини ва дилини топиб ёза олган. Бироқ шуни ҳам айтиш керакки, тўпламдаги "Бир данакда бир боғ бор" достони ҳамда "Лайлак ва ёз ҳақида" эртаклари чўзилиб кетган, айрим ўринларда баёнчиликка йўл қўйилган. Уларни ихчам ҳолга келтириш мақсадга мувофиқдир.

Яна бир катталар шоири Зикрилла Неъматнинг 2019 йилда чиққан "Марди майдонлар юрти" китоби эса Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг "Ватан учун яшайлик!" кўрик-танловида фахрли ўринни олди. Чиндан бу китобга жамланган ҳарбий-ватанпарварлик мавзуидаги аксар шеърларда Ватанга муҳаббат ва садоқат туйғулари балқиб туради. Таъбир жоиз бўлса, сатрлар аро юрт деб урган юракнинг зарби, садолари сўзлар ва оҳанглар қатига сингдирилгандай. Китобдаги шеърларни 2 та катта йўналишга бўлиш мумкин. 1-элпарвар ва эркпарвар, жасоратли ва заковатли аждодларимизнинг улуғ ишларидан фахр-ифтихор этишга чақирадиган шеърлар. Булар Широқ, Тўмарис, Жалолиддин Мангуберди, Темур Малик, Амир Темур, Бобур каби улуғларимизга бағишланган. 2-катта йўналиш бугунги ёш авлоднинг юртга садоқати, Ватан хизматига ҳамиша шай ва тайёрлиги, юрт ҳимоясини улуғ шараф деб билиш каби юксак фидойиликни қадрловчи ва олқишловчи оташин шеърлар ташкил этади. Гўё бу икки йўналиш шовуллаб турган икки дарё-ю, уларнинг бағрида Ўзбекистон деган Ватан виқорли ястаниб ётгандай.

"Темур Малик қайиғи" шеърида аждодларимиз нафақат жасорати, балки заковати билан ҳам ёвни лол қилгани қизиқарли ҳикоя қилинади. Дарё соҳилини ёвлар эгаллагач, Темур Малик қайиқлар атрофини кигиз-намат билан ўратиб, уларни сирка ва лой билан шуватади. Кигиз ёнларидан тешик-туйнуклар очиб, улардан душманга ўқ узилади. Душман ўқлари эса кигизга санчилиб, қайиқдагиларга шикаст етказолмайди. Натижада соҳилдаги кўплаб душман сузиб кетаётган қайиқларга ноилож довдираб қараб келади. Шоир бу ҳолни мана шундай тасвирлайди:

Гала маймун орасидан
Ўтгандай тоғ айиғи.

Сирдарёда сузар эди
Темур Малик қайиғи.
Аламзада ёвлар додлаб
Чопишарди ҳар томон.
Темур Малик қайиқлари
Сузар эди соғ-омон.

Қисқа лавҳали кинога ўхшаш бу шеърда аждодларимизнинг ҳарбий жанг санъатлари ҳам улуғланиб, ўқувчида фахр ҳиссини уйғотади. Шоир ёвларни "гала маймунга" ўхшатар экан, дарҳақиқат, уларнинг саргардон аҳволига маймунлар йиғлайди, гўё.

Китобдаги шеърларда ҳарбий соҳага оид чегарачи, разведкачи, қоровул қўшинлари, взвод, батальон командири каби турли касб ва атамалар, уларнинг талқини ҳам ёш китобхоннинг бу борадаги тушунчаларни кенгайтиради.

Асосийси булар қуруқ санаб ё айтиб ўтилмайди, барчасининг замирида Ватан ҳимоясидек буюк шарафли вазифа борлиги, улар тинчлик деган олий неъматни асрашга ҳамиша камарбаста эканлиги ёниқ ҳис-туйғуларда ифода этилади.

Умуман Зулфия Мўминованинг "Болаларга китоб беринг!" ва Зикрилла Неъматнинг "Марди майдонлар юрти" тўпламларини 2019 йилги энг яхши шеърий китоблар деб айтган бўлардим.

Энди Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва "Ижод" фонди томонидан "Биринчи китобим" рукнида чиққан уч муаллифнинг жамоа тўпламини ўқисак, унда болалар шеъриятининг келажагига умид учқунлари кўринади. Наима Анварова кузатувчан, топқир. Атроф, борликдаги нарса-ҳодисалардан ёркин лавҳалар чизади. Унинг "Макка ва ҳакка" тўпламида шундай нозик тасвирлар бор. "Балиқ" шеърида:

Сувда балиқ сузади
Қанотлари капалак.
Ажойиб товланади
Гўё тилла-зарпалак.

Шеър якуни шундай:

Аммо балиқлар жони
Қил устида тураркан.
Чувалчангли қармоқлар
Уни кутиб юраркан.

Балиқ жонини "қил устида" дейиш қармоқ ипига ишора. Бу тасвир бадиий топилма. Мўътабар Ҳасановада ҳам жонзотлар ва бошқа табиат унсурларини шундай образли тасвирлари бор.

Моҳидил Абдуллаева болалар феъл-атвори ва турли пайтлардаги руҳий ҳолатларини яхши тасвирлайди. Қаранг:

Укамнинг коптогидай
Сакрайвердим эшитиб.
Мен қанчалар кутгандим,
Зомин, сенга етишни.

Қувончдан сакраш ҳолати болаларга хос бўлиб, у сакровчи тўпга қиёс этилган. Бу ажойиб топилма-тасвир ёш истеъдоддан учқун бериб турибди. Умуман Ёзувчилар уюшмасининг мана шундай истеъдод ғунчаларини кашф этиб бориши эътиборга молик.